

**TƏHSİLDƏ MONİTORİNG VƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏ
МОНИТОРИНГ И ОЦЕНИВАНИЕ В ОБРАЗОВАНИИ
MONITORING AND EVALUATION IN EDUCATION**

UOT 37.0

Aygün Əbülfət qızı Məcidova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

Həmayil Valeh qızı Rzaquliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://orcid.org/0009-0004-5202-7499>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).90-94](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).90-94)

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ YENİ ANLAYIŞ OLAN “QİYMƏTSİZ” TƏLİMƏ BAXIŞ

Айгюн Абулфат гызы Меджидова
доктор философии по педагогике
старший преподаватель Азербайджанского
Государственного Педагогического Университета

Гамаил Валех гызы Рзакулиева
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет

**ВЗГЛЯД НА НОВУЮ КОНЦЕПЦИЮ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«БЕЗОЦЕНОЧНОЕ ОБУЧЕНИЕ»**

Aygun Abulfat Medzhidova
doctor of philosophy in pedagogy senior teacher
of Azerbaijan State Pedagogical University

Hamayil Valeh Rzaguliyeva
Azerbaijan State Pedagogical University

**"NON- ASSESSMENT" A NEW CONCEPT IN THE EDUCATION SYSTEM OVERVIEW
OF TRAINING**

Xülasə. Təqdim olunan məqalədə qiymətləndirmənin əhəmiyyəti, şagirdlərə psixoloji təsirləri, qiymətləndirmə növlərinin ibtidai sinifdə keçirilməsi və yeni anlayış olan “qiymətsiz” təhsilə dair məlumatlar yazılmışdır. Eyni zamanda “qiymətsiz” təhsil nə deməkdir və bu anlayış hansı ölkələrdə istifadə olunur kimi məsələlər geniş əksini tapmışdır. Təhsil sahəsində müxtəlif uğurlara imza atan alimlərin, psixoloq və metodistlərin müxtəlif düşüncələri qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: *qiymətləndirmə, təhsil islahatı, qiymətləndirmə konsepsiyası, qiymətsiz təhsil, qiymətləndirmə və şagird psixologiyası, ibtidai təhsildə qiymətləndirmə*

Резюме. Представленная статья содержит информацию о важности оценивания, психологическом воздействии на учащихся, видах оценивания в начальных классах и новой концепции «безоценочного» образования. При этом широкое освещение получили такие вопросы, как что такое «безоценочное» образование и в каких странах это понятие используется. Приведены различные мысли ученых, психологов и методистов, добившихся различных успехов в области образования.

Ключевые слова: *оценивание, реформа образования, концепция оценивания, безоценочное образование, оценивание и психология учащихся, оценивание в начальном образовании*

Summary. The presented article contains information about the importance of assessment, the psychological impact on students, types of assessment in primary school and the new concept of "assessment-free" education. At the same time, questions such as what "assessment-free" education is and in which countries this concept is used have received wide coverage. Various thoughts of scientists, psychologists and methodologists who have achieved various successes in the field of education are presented.

Keywords: *Assessment, educational reform, assessment concept, grade-free education, assessment and student psychology, assessment in primary education*

İbtidai məktəb uşağın akademik səyahətinin əsasını qoyur, onların öyrənməyə münasibətini formalaşdırır və gələcək uğurları üçün zəmin yaradır. Bu təhsilin mərkəzində tədris təcrübələrini məlumatlandıran, öyrənmə ehtiyaclarını müəyyən edən və davamlı təkmilləşdirməyə kömək edən mühüm alət olan şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi dayanır. Məqalədə biz ibtidai siniflərdə şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əhəmiyyətini və onun uşağın təhsil trayektoriyasının formalaşmasına dərin təsirini və yeni anlayış olan "qiymətsiz" təhsilin mahiyyətini vurğulayacağıq.

"Qiymətləndirmə bir prosesdir. Bu prosesdə şəffaflyq, ədalətlik, qarşılıqlı razılaşma və əməkdaşlıq öz əksini tapır. Bu proses eyni zamanda zəncirvari bir prosesdir ki, burada əlaqəlilyin izlənilməsi və təmin edilməsi mütləqdir. Ona görə də qiymətləndirmə prosedurları ardıcıl qurulur və vəhdət təşkil edir." [1, s. 7]

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi pedaqoqlara onların tədris metodlarının və kurikulumun effektivliyi barədə dəyərli fikirlər verir. Müəllimlər qiymətləndirmənin nəticələrini təhlil edərək şagirdlərin üstün olduqları sahələri və əlavə dəstəyə ehtiyac duya biləcəkləri sahələri müəyyən edirlər. Qiymətləndirmələr diaqnostik vasitə kimi də xidmət edir, müəllimlərə hər bir şagird üçün fərdi öyrənmə ehtiyaclarını və inkişaf sahələrini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Bu qədər əhəmiyyətə malik olan prosesin icrası ibtidai siniflərdə nə kimi nəticələr verir?

Bildiyimiz kimi Azərbaycan təhsil sistemində ibtidai sinif səviyyəsinin ilk pilləsi olan 1-ci siniflərdə məktəbdaxili qiymətləndirmənin formativ, diaqnostik növləri aparılır. Summativ qiymətləndirmə növü tətbiq olunmur. Çünki yeni təhsil mühitinə daxil olan şagirdin adaptasiyası mühüm əhəmiyyətə malikdir. Təhsil sistemində summativ qiymətləndirmə meyarlara əsasən aparılan testlərdən daha çox istifadə edilən məktəbdaxili qiymətləndirmə növüdür. Oyun mühitindən ayrılmış azyaşlı tədrisə cəlb olunar-

kən ilk növbədə necə ki, onun yaş səviyyəsinə uyğun biliklərin tədris olunur, eləcə də yaş səviyyəsinə uyğun qiymətləndirmə aparılır. Testlərə tabe tutulma, bal, qiymət yazılaraq aparılan qiymətləndirmə də yeni akademik biliklərə yiyələnməyə başlayan şagirdləri çətinliyə sala bilər. Azyaşlıların qiymətləndirmənin mahiyyətini yaxşı başa düşməməsi onlarda qeyri-sağlam rəqabətin yaranmasına səbəb ola bilər. Məhz buna görə də ilk növbədə onları təhsil həyatına öyrəşdirmək, onlara dərslərin mahiyyətini izah etmək, daha çox qazandıqları bacarıqların tətbiq etmə vərdişlərinə yiyələnmələrini təmin etmək məqsədi qarşıya qoyulur və formativ qiymətləndirmədən daha geniş istifadə olunur.

"Şagirdlərin işinin səmərəlilik dərəcəsi müxtəlif metodlarla və müxtəlif formalarda həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə qiymətləndirilə bilər. Lakin müəllim yadda saxlamalıdır ki, qiymətləndirilmə ilk növbədə şagird üçün özünü-qiymətləndirmə və özünənəzarət vasitəsi rolunu oynamalıdır." [2, s. 100]

Yəni, bir sözlə şagirdlərə ilk əvvəl qiymətləndirmənin mahiyyətini izah edib onlarda özü-özünü qiymətləndirmə və işini dəyərləndirmə vərdişlərini qazanılmasını təmin etməliyik.

Bəzi ölkələrdə qiymət, bal yazılaraq aparılan qiymətləndirmə 11 yaşdan sonra başlayır. Yəni ibtidai sinif səviyyəsi yalnız yeni biliklərin və bacarıqların tam mənimsənilib mahiyyətinin açılmasına xidmət edir. Bununla bağlı ziddiyyətli məqamlar çoxdur. Bəzi pedaqoqlar bunun təlimin effektivliyini artıran vasitə olduğunu düşünsələr də, bəziləri bu prosesin erkən yaşdan başlanmasının vacibliyini vurğulayırlar. Bu yeni anlayışı məqalədə "qiymətsiz" təhsil kimi adlandıracağıq. "Qiymətsiz" təlim dedikdə, şagirdlərin ilkin təhsil dövrlərində bal, qiymət olmadan bacarıqlarının dəyərləndirilməsi nəzərdə tutulur.

İbtidai məktəb səviyyəsində "qiymətsiz" təhsil şagirdlərin akademik nailiyyətlərini müəyyən etmək üçün ənənəvi qiymətlərdən istifadə olunmayan təhsil yanaşmasıdır. Bu yanaş-

ma tələbələrin fəaliyyətini təkcə ədədi ölçü ilə deyil, daha geniş perspektivdən qiymətləndirməyi hədəfləyir.

Təhsil dünyası öyrənmə və qiymətləndirmə proseslərini təkmilləşdirmək üçün daim inkişaf edir. Bu təkamül şagirdlərə öz həqiqi potensiallarını kəşf etməyə və inkişaf etdirməyə imkan verəcək daha effektiv metodların axtarışını əhatə edir. Son illərdə bu axtarış ənənəvi qiymətləndirmə əvəzinə bal, şkala əsasında qiymətləndirmədən öyrənmə anlayışının yaranmasına səbəb olmuşdur. Qiymətləndirməsiz öyrənmə şagirdlərin nailiyyətlərini təkcə qiymətlərlə deyil, həm də dərin anlama, problem həll etmə qabiliyyəti və yaradıcı təfəkkür kimi daha geniş meyarlarla qiymətləndirən yanaşmanı təmsil edir.

Dərəcəsiz öyrənmə şagirdlərin nailiyyətlərini ənənəvi ədədi qiymətlərlə deyil, həqiqi anlama, dərinləndirən və tətbiqi biliklərdən istifadə kimi daha keyfiyyətli meyarlarla qiymətləndirən təhsil yanaşmasına aiddir. Bu yanaşma öyrənmənin yalnız nəticəyə deyil, həm də prosesə yönülmüş olduğunu qəbul edir. "Qiymətsiz" təhsil şagirdlərə faydaları aşağıdakı kimi şərh oluna bilər:

1. Şagird motivasiyasını artırır: Ənənəvi qiymət qiymətləndirməsi çox vaxt tələbələrdə narahatlıq və rəqabət hisslərini artırsa da, yeni yanaşma şagirdlərin öyrənmə prosesinə daha çox diqqət yetirməsinə və onların daxili motivasiyasını artırmağa imkan verir.

2. Dərin öyrənməyi təşviq edir: Qiymətsiz öyrənmə şagirdlərə anlayışları əzbərləməkdənsə, onları həqiqətən dərk etməyə və onları uzunmüddətli yaddaşda saxlamağa imkan verir. Bu, dərin öyrənməyə təşviq edir.

3. Fərqli öyrənmə üsulları ilə uyğundur: Hər bir şagirdin fərqli öyrənmə üsulları və güclü tərəfləri var. Qiymətləndirmə olmadan öyrənmə şagirdlərin müxtəlif öyrənmə üsullarını və güclü tərəflərini daha yaxşı uyğunlaşdırır, çünki qiymətləndirmə prosesi daha çevik və müxtəlif ola bilər.

4. Tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir: Qiymətsiz öyrənmə tələbələrə tənqidi düşünmə, problem həll etmə və yaradıcı düşünmə bacarıqları kimi gələcək uğurları üçün vacib olan sərəfətləri inkişaf etdirmək imkanını təqdim edir.

Yeni anlayışın tətbiq olunduğu ölkələrə nəzər salaq.

Təhsil sistemləri cəmiyyətin gələcəyini formalaşdıran mühüm tikinti bloklarıdır. Hər bir ölkə öz təhsil sistemini təyin edərkən mədəni, iqtisadi və pedaqoji fərqləri nəzərə alır. Qiymətləndirmə ənənəvi olaraq şagird nailiyyətlərini ölçmək üçün istifadə edilən bir vasitədir. Bununla belə, bəzi ölkələr şagirdlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin müxtəlif üsullarını mənimsəyərək, qiymətləndirmə olmayan təhsil sistemlərini seçmişlər.

İbtidai məktəb səviyyəsində qiymətsiz təhsili həyata keçirən ölkələr təkcə şagirdlərin akademik uğurlarına deyil, həm də onların şəxsi inkişafı və problem həll etmə bacarıqlarına diqqət yetirirlər. Bu ölkələr şagirdləri yalnız müəyyən bir fənni əzbərləməyə deyil, həm də onu dərinləndirən dərk etməyə təşviq edən tədris metodlarına diqqət yetirirlər. Yeni anlayışı təhsil sistemlərində qəbul edən bəzi ölkələr bunlardır:

Finlandiya: Finlandiya dünyanın ən uğurlu təhsil sistemlərindən birinə malikdir və qiymətsiz təhsili ilə tanınır. Finlandiyada şagirdlərə ibtidai siniflərdə qiymət verilmir. Əvəzində diqqət şagirdlərin təlim prosesində irəliləyişinə və onların şəxsi inkişafına yönəldilir. Bu yanaşma öyrənmələr arasında rəqabətdən daha çox əməkdaşlığa və öyrənməyə daxili motivasiyaya təkan verir. Bal, şkala üzrə qiymətləndirmə 11 yaşdan sonra başlanır.

İsveç: İsveç təhsilə çevik və şagirdyönlü yanaşması ilə tanınır. İbtidai səviyyədə şagirdlərə yalnız rübün sonunda deyil, davamlı olaraq rəy verilir. Şagirdlərin maraqlarına və öyrənmə üsullarına uyğun olaraq diferensiallaşdırılmış təhsil təklif olunur. Bununla da hər bir şagirdin öz potensialını kəşf etməsinə və inkişaf etdirməsinə dəstək verilir.

Norveç: Norveç elə təhsil sisteminə malikdir ki, ballarla, qəliblərlə qiymətləndirilmədən çox şagirdə diqqət yetirən bir yanaşma qəbul edir. Şagirdlərin şəxsi inkişafı, sosial bacarıqları və öyrənmə proseslərində irəliləyişləri qiymətləndirilir. Bu, diqqətin təkcə tələbələrin akademik uğurlarına deyil, həm də ümumi inkişafına yönəldilməsini təmin edir.

Qiymətləndirməsiz təhsil şagirdləri həqiqətən öyrənməyə və fərdi potensiallarını kəşf etməyə təşviq edən bir yanaşmadır. Bununla belə, bu yanaşmanın da bəzi məhdudiyyətləri var və

hər hansı bir təlim modelinin üstünlüklərini və mənfi cəhətlərini nəzərə almaq vacibdir.

Qiymətləndirmə olmadan təhsilin bəzi mənfi cəhətləri bunlardır:

1. Obyektiv Qiymətləndirmə Problemi: Qiymət qiymətləndirməsi olmayan təhsildə şagirdlərin fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün daha subyektiv və keyfiyyətli yanaşma tətbiq edilir. Bu, qiymətləndirmənin ardıcılığını və obyektivliyini çətinləşdirə bilər. Bu, müəllimlər və valideynlər üçün şagirdin irəliləyişini izləməyi çətinləşdirə bilər.

2. Gələcək Təhsil və Karyera İmkanları: Bəzi tənqidçilər hesab edirlər ki, qiymət qiymətləndirməsi olmayan təhsil şagirdləri gələcək təhsil və karyera imkanlarından məhrum edə bilər. Çünki bir çox təhsil müəssisələri və işəgötürənlər gələcək mütəxəssisləri akademik nailiyyətlərini ölçmək üçün qiymətlərə etibar edirlər.

Qiymətləndirmə olmadan öyrənmə təhsildə paradigma dəyişikliyi kimi diqqəti cəlb etsə də, şagirdlərə öz həqiqi potensiallarını kəşf etməyə və inkişaf etdirməyə imkan verən mühüm yanaşma kimi ortaya çıxır. Bununla belə, bu yeni yanaşmanın üstünlüklərini və çətinliklərini nəzərə alsaq, onun təhsil sistemlərində mümkünüyü və effektivliyi əlavə araşdırma və müzakirə tələb edir. Şagirdləri həqiqətən öyrənməyə təşviq etmək və onları gələcəyin ehtiyaclarına daha yaxşı hazırlamaq üçün qiymətsiz öyrənmə konsepsiyası təhsil dünyasında mühüm rol oynamağa davam edəcəkdir.

Bu yeni anlayışla bağlı fikirlər ziddiyyət doğurur. Bəzi pedaqoq, psixoloqlar bunun uğurlu olduğunu söyləsələr də, bəziləri isə əksini müdafiə edir. Bu fikirlərdən bir neçəsinə nəzər salaq.

Boston kollecində psixologiya departamentində fəxri professor vəzifəsində çalışmış psixoloq və təhsil eksperti Dr. Piter Qrey iddia edir ki, erkən yaşda başlayan bal, qiymət əsaslı qiymətləndirməsi uşaqların təbii öyrənmək istəyini əngəlləyə bilər. Onun fikrincə, erkən yaşda qiymətləndirmə uşaqların özünə inamını zədələyir, onların təlim prosesinə marağını azaldır.

Amerikalı təhsil müəllifi və natiq, təhsil sisteminin bir çox aspektləri ilə bağlı tənqidi fikirləri və alternativ təklifləri ilə tanınan, xüsusilə mükafat-cəza sistemlərinin təsiri, qiymətləndirmə təcrübələri, standart testlərdən istifadə

və uşaq tərbiyəsi ilə bağlı dəyərli işləri olan Alfie Kohn erkən yaşda qiymət, bal əsaslı qiymətləndirilmənin şagirdlərə mənfi təsir etdiyini qeyd edir. Onun fikrincə, qiymətlər şagirdləri rəqabət mühitində bir-biri ilə müqayisə etməyə sövq edir və öyrənmə təcrübəsini zəhərləyir.

Təhsildə innovasiya və qlobal rəqabət üzərində işləyən Dr. Yonq Zhao tələbələrin yaradıcılıq və sahibkarlıq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin vacibliyini vurğulayır. Zhaonun fikrincə, qiymət, bal əsaslı qiymətləndirmənin şagirdləri standart meyarlara uyğun olmağa məcbur etməyə çalışır ki, bu da şagirdlərin fərqli düşünmə qabiliyyətinə mane ola bilər.

Bu fikirlərə qarşı qiymət, bal əsaslı qiymətləndirmənin erkən yaşdan başlanmasının vacibliyini qeyd edirlər. Onlardan bir neçəsinə nəzər salaq.

Təhsil tədqiqatlarında bir çox çalışması olan Dr. Li Şulman müəllimin formalaşması və qiymətləndirilməsi üzərində işləri ilə tanınır. Şulman iddia edir ki, erkən yaşda başlayan qiymətləndirmə şagirdlərin akademik tərəqqisini izləmək və öyrənmə ehtiyaclarını müəyyən etmək üçün mühüm vasitədir.

Təhsil tədqiqatçısı və müəllif Dr. Robert Marzano şagird uğurunun və uğursuzluğunun qiymətləndirilməsinin vacibliyinə inanır. Marzanonun fikrincə, erkən yaşda qiymətləndirmə şagirdlərin öyrənmə proseslərini başa düşmək və onlara müvafiq tədris strategiyaları təqdim etmək üçün lazımdır.

Təhsil texnologiyaları üzrə ixtisaslaşmış prof. dr. Hüseyin Uzunboylu iddia edir ki, erkən yaşda başlayan qiymətləndirmə şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırma və onların akademik uğurlarını dəstəkləyə bilər. Hüseyin Uzunboylunun fikrincə, qiymətlərin qiymətləndirilməsi şagirdlərin təlim prosesində fəal iştirakını təşviq edir və şagirdlərin təlim prosesinə daha səmərəli rəhbərlik edə bilər.

Qiymət, bal əsaslı qiymətləndirilmə ilə bağlı müxtəlif fikirləri ümumiləşdirmək kifayət qədər mürəkkəbdir, çünki qeyd olunan anlayışların qiymətləndirilməsi təhsil sistemlərinə və şagirdin təlim proseslərinə geniş təsir spektrinə malikdir. Bununla belə, bu fərqli mülahizələri nəzərə alaraq bəzi əsas məqamlara gələ bilərik:

Qiymətləndirilmə hər şagird üçün eyni şəkildə işləməyə bilər. Şagirdlərin fərqli öyrənmə

üslubları, güclü və zəif tərəfləri var. Buna görə də, qiymətləndirmə prosesinin müxtəliflik və çeviklik nümayiş etdirməsi vacibdir.

Qiymətlərin düzgün təyin olunmaması tələbələrin motivasiyasına və özünə inamına mənfi təsir göstərə bilər. Tənqidi və ya etiketli rəy tələbələrin özünə inamını zədələyir və onların öyrənmə motivasiyasını azaldır. Qiymətləndirmə şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını müəyyən etmək və onlara müvafiq təlim dəstəyi vermək üçün bir vasitə ola bilər. Lakin bu proses şagirdlərlə ədalətli davranılmanı təmin etməlidir.

Ümumilikdə gələcəkdə “qiymətsiz” təlim anlayışının ibtidai sinif səviyyəsinin hər sinfi üzrə tətbiqi layihə kimi irəli sürülə və nəticələri yoxlanıla bilər. Şagirdlərin inkişafı üçün təhsil sistemi eyni zamanda qiymətləndirmə konsepsiyası da daim inkişaf etməlidir.

Problemin aktuallığı. Təhsil dünyası öyrənmə və qiymətləndirmə proseslərini təkmilləşdirmək üçün daim inkişaf edir. Bu təkamül şagirdlərə öz həqiqi potensiallarını kəşf etməyə və inkişaf etdirməyə imkan verəcək daha effektiv metodların axtarışını əhatə edir. Son illərdə bu axtarış ənənəvi qiymətləndirmə əvəzinə bal, şkala əsasında qiymətləndirmədən öyrənmə anlayışının yaranmasına səbəb olmuşdur. Odur ki, qiymətləndirmənin müasir üsullarının tətbiqini araşdırmaq aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif qiymətləndirmə üsulları, qiymətləndirmənin əhəmiyyəti, şagirdlərə psixoloji təsirləri, qiymətləndirmə növlərinin ibtidai sinifdə keçirilməsi və xüsusilə yeni anlayış olan “qiymətsiz” qiymətləndirmənin mahiyyəti göstərilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədən orta və ali məktəb müəllimləri, tələbə və magistrantlar, gənc tədqiqatçılar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Bəylərov, E.B. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində yeni yanaşmalara dair // – Bakı: Kurikulum, –2011, № 2.
2. Veysova Z. Fəal (interaktiv) təlim texnologiyası: psixoloji mexanizmləri və quruluşu // – Bakı: Kurikulum, –2008. № 1, – s.95-102
3. The End of Average: How We Succeed in a World That Values Sameness. - Todd Rose (2016)
4. "Ölçmə və Değerlendirme: Kuramdan Uygulamaya". - Prof. d r. Mehmet Altınay (2019)

E-mail: hemayilrzaquliyeva@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 30.04.2024